

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СВІТОГЛЯД –
ФІЛОСОФІЯ –
РЕЛІГІЯ**

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 12

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
2017

УДК [140.8:21/29](082)

ББК 87:86-4я43

С24

Засновник: Сумський державний університет.

Реєстраційне свідоцтво КВ № 22560–12460ПР від 01.03.2017 (код за ЄДРПОУ 05408289).

Затверджено наказом МОН України від 21.11.2013 № 1609 як фахове видання.

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного університету, протокол № 4 від 14 грудня 2017.

Редакційна колегія:

- І. П. Мозговий** – д-р філос. наук, проф. (головний редактор) (Україна);
А. О. Васюріна – канд. філос. наук, доц. (відповідальний секретар) (Україна);
З. Н. Ісмагамбетова – д-р філос. наук, проф. (Казахстан);
Р. Колодзей – д-р мистецтвознавства, проф. (Польща);
С. Констанчак – д-р хабілітат, проф. (Польща);
Т. Г. Румянцева – д-р філос. наук, проф. (Білорусь);
О. П. Бойко – д-р філос. наук, проф. (Україна);
А. М. Колодний – д-р філос. наук, проф. (Україна);
Є. О. Лебідь – д-р філос. наук, доц. (Україна);
О. Н. Саган – д-р філос. наук, проф. (Україна);
Л. В. Теліженко – д-р філос. наук, доц. (Україна);
Л. О. Филипович – д-р філос. наук, проф. (Україна);
В. О. Цикін – д-р філос. наук, проф. (Україна);
О. Ю. Щербина-Яковлева – д-р філос. наук, проф. (Україна);
П. Л. Яроцький – д-р філос. наук, проф. (Україна);
С. І. Побожій – канд. мистецтвознавства, доц. (Україна).

До збірника увійшли праці науковців, присвячені актуальним проблемам у галузі філософії, релігієзнавства, культурології та питанням, пов'язаним із процесом формування цілісного світогляду сучасної людини.

Розрахований на науковців, викладачів філософських дисциплін, аспірантів, студентів, які цікавляться проблемами розвитку гуманітарного знання.

УДК [140.8:21/29](082)

ББК 87:86-4я43

Адреса редакції: Сумський державний університет, 40000, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2,
тел.: (0542) 33–00–24, e-mail: philosophy@ifsk.sumdu.edu.ua; mozg_akadem@ukr.net

Олена ЩЕРБИНА-ЯКОВЛЕВА

ПОНЯТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

У статті доводиться, що продуктивним шляхом обговорення та уточнення поняття соціокультурної діяльності є інтеграція комплексу соціально-філософських та культурологічних підходів. Вимога такої інтеграції аргументована тим, що поняття “соціокультурне” є штучно утвореним, відносно новим, інтегративним за своїм змістом. Це обумовлює його основні логічні та концептуальні особливості: воно водночас має загальні, універсальні логіко-методологічні функції та інтегративне значення; а також різноманітні спеціалізовані, галузеві визначення.

Ключові слова: *культура, соціокультурна діяльність, соціальне, культурне, категорії соціальної філософії, категорії культурології.*

Постановка проблеми. Логічне та аргументоване визначення поняття соціокультурної діяльності є необхідною теоретичною та методологічною засадою дослідницької роботи, організації навчального процесу за культурологічними напрямками, підготовки відповідних навчально-методичних програм та посібників, ефективного проведення науково-дослідницької та технологічно-організаційної роботи в галузі культурології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Суперечливі визначення цього поняття у спеціальних виданнях свідчать про те, що є потреба у їх поглибленні. Без спеціальних роз'яснень усвідомлення цього поняття відбувається лише частково, на інтуїтивному рівні, за підтримкою синтезуючої здатності та асоціацій зі знайомими поняттями (“культура”, “соціальний захист”, “соціальна робота”, “соціальне об'єднання” тощо). Розробка науково-теоретичного поняття соціокультурної діяльності вимагає поглиблення буденних уявлень. Складнощі з його визначенням є результатом того, що воно актуалізовано водночас в різних галузях науково-теоретичної та освітньої діяльності. Внаслідок цього утворюються різні смисли цього поняття, у яких віддзеркалюється спрямованість науково-дослідницької уваги різних авторів. Продуктивним шляхом обговорення та уточнення цього поняття є інтеграція системи соціально-філософських та культурологічних підходів. Вимога такої інтеграції аргументована тим, що поняття “соціокультурне” є штучно утвореним, відносно новим, інтегративним за своїм змістом. Це обумовлює його основну логічну та концептуальну особливість:

- Поняття соціокультурного має загальні, універсальні логіко-методологічні функції та інтегративне значення;

– Поняття соціокультурного має різноманітні спеціалізовані, галузеві визначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо часу утворення поняття “соціокультурної діяльності” повинно бути проясненим. Словосполучення “соціокультурна динаміка” використаний у виданні творів П. Сорокіна “Людина, Цивілізація. Суспільство”, що відбулося у 1992 р. [4]. Цім словосполученням названий відповідний розділ у книзі, у якому розміщена робота “Криза нашого часу”. Ця робота (1941) є популярним викладенням основних ідей фундаментальної 4-х-томної праці, якій перекладач і коментатор творів П. Сорокіна А. Ю. Согомонов надав назву “Соціокультурна динаміка” [4, с. 538]. Але у самого П. Сорокіна його твір має назву “Соціальна і культурна динаміка” (Sorokin P. Social and Cultural Dynamics. – N. Y., 1937) [4, с. 427].

Отже, П. Сорокін не є утворювачем неологізму “соціокультурний”, який на англійській мові повинен мати форму “Socialcultural”. Проте він є утворювачем принципово значущої методологічної ідеї, яка не втрачає свого значення і в наші часи: “соціальне” і “культурне” є двома різними, не тотожними науковими концептами, кожний з яких має власний дослідницький потенціал.

Метою статті є аналіз та уточнення поняття соціокультурної діяльності як штучного, утвореного шляхом інтеграції деяких соціально-філософських та культурологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка доба історичних соціальних та культурних криз демонструє залежність та єдність соціального і культурного, їх взаємні впливи та суперечності. Отже, соціальне постійне перетікає в культурне; так само культурне детермінує оновлення соціального. Ззовні однічасні деформації, трансформації, модифікації виглядають як руйнування, “смерть” цивілізації, реальність якої П. Сорокін категорично заперечував. Руйнування та зміни – симптом системного оновлення суспільства, і вчений використовує весь свій арсенал історичних, соціологічних та культурологічних знань для доведення цієї думки. Отже, фактично ще у 30-ті – 40-і роки ХХ ст. П. Сорокін обґрунтовує загальносистемний та синергетичний підхід як методологію соціологічного (соціально-філософського) та культурологічного дослідження.

Імовірно, що утворювачем російського та українського неологізму “соціокультурний” є власне А. Ю. Согомонов. У вжитку цього автора “соціокультурний” – це принципово нова, сучасна наукова категорія зі актуальним методологічним статусом. І в осмисленні цієї категорії А. Ю. Согомонов йде ділі від Сорокіна, інтегруючи його “соціальне крізь культурне, так само як культурне крізь соціальне” з класичними уявленнями про багаторівневу сутність людини та суспільства.

Дуже слушним є підхід Л. В. Малес, яка обрала для докторського дослідження завдання детального розгляду концепту соціокультурного як знаряд-

дя соціологічного дослідження [3]. Але ця авторка, ґрунтовно відмітивши, що актуалізація цього концепту в Україні, що відбувається саме у наші часи, у перших десятиліттях ХХІ ст., обумовлена “змінами самої досліджуваної реальності: її описуванням як гіпертексту, в термінах різноманітних символів”, прояви цих змін зводять до активізації візуальних домінант соціальної інформації, віднесення фотографії, кінематографа, інших артефактів до важливих джерел інформації про соціальну реальність” [2, с. 4]. На наш погляд, підтримуючи ідеї П. Сорокіна, слід наполягати на системному, багаторівневому підході до суспільства, у якому соціальні структури висвітлюються крізь культурні феномени, а культурні інститути якісно по-різному обслуговують різноманітні соціальні шари, прошарки, страти. У цьому смислі соціальні шари є продуктом культури. Культура є продуктом соціуму. У добу кризи, зламу суспільства, майданів та революцій конструктивні і деструктивні зв’язки соціального і культурного висвітлюються не стільки в кіно та світлинах, скільки в нових ідеологіях, політико-економічних теоріях та відповідних практиках.

При цьому тільки у спеціально визначених наукових ситуаціях можна звужувати зміст поняття соціокультурного до якихось часткових його складових. Наприклад, Н. В. Кочубей вважає, що поняття соціокультурного можна розкрити крізь характеристику таких понять, як “культурна діяльність”, “соціальна робота” та “соціальна педагогіка” [1, с. 17]. При цьому культурна діяльність визначається як різновиди діяльності у сфері офіційної, підтриманої державою культури; соціальна робота – як галузь наукових знань та професійна діяльність, соціальна педагогіка – як теорія соціального виховання.

Обмеженість такого підходу зрозуміла з погляду на те, що у своєму структурному вимірі об’єктивний феномен соціокультурного складається з сукупності явищ:

- Різноманітних форм соціокультурної діяльності, які мають власні історично утворені технології, об’єкти, завдання та інноваційні результати, що постійно поповнюють соціокультурне середовище життєдіяльності людства;
- Суб’єктів соціокультурної діяльності, якими є соціалізовані та інкультуровані індивіди, соціокультурні групи, соціокультурні інститути;
- Індивідуальних та групових потреб в продуктах соціокультурної діяльності, що постійно виникають, розвиваються та оновлюються;
- Процесів соціокультурної діяльності, що продовжуються в історичному часі та просторі буття суспільства, соціальних груп та індивіда;
- Продуктів соціокультурної діяльності, якими є різноманітні матеріальні та ментальні складові суспільної життєдіяльності, спрямовані на задоволення відповідних потреб;

- Чисельних форм та видів відображення процесів соціокультурної діяльності, у тому числі на буденному та теоретичному рівнях;
- Соціокультурних інститутів, що історично утворилися як складові керованих та не керованих, офіційно підтримуваних державою та не підтримуваних технологій соціокультурної діяльності;
- Розмаїтих відносин, структурних та функціональних зв'язків між суб'єктами соціокультурної діяльності, її продуктами, соціокультурними інститутами.

Універсальні функції поняття соціокультурного утворилися як результат інтеграції в його змісті двох різних за походженням систем уявлень: “уявлення про соціальне” і “уявлення про культурне”. Соціальне – основний атрибут соціуму (людської спільноти). Культурне, навпаки, є основним атрибутом культури (штучно утвореної людством сукупності артефактів).

Соціальне як властивість людської спільноти має власні вияви:

- Об'єднаність у громаду (етнос, плем'я, націю, професійну групу, родину, сім'ю, конфесійну, дозвіллеву групу тощо);
- Перетворення зоологічної (тваринної, архантропоїдної) соціальності на людську соціальність, формування дворівневої біо-соціальної сутності людини;
- Організованість (спрямованість на групове задоволення спільних потреб);
- Керованість (наявність біо-антропологічного домінанта, соціального лідера, політичного вождя, ідеологічного пропагувача тощо);
- Ієрархічність (внутрішня структурованість спільноти за рівнем владних функцій);
- Урегульованість (наявність біофізіологічних, комунікаційних, практико-діяльнісних, моральних, правових тощо регуляторів спільної життєдіяльності);
- Соціалізація членів спільноти (забезпечення елементарної адаптованості до вимог спільної життєдіяльності з виконанням загальних регуляторів);
- Виконання соціально-педагогічної (формуючої по відношенню до нових генерацій соціуму, виховної, освітньої) функції, забезпечення високого рівню інтегрованості в суспільство, розвиток творчих типів особистості тощо;
- У деяких спільнот – виконання генеративної (підтримуючої демографічну чисельність соціуму) функції;
- Структурованість часу життєдіяльності соціуму та соціального індивіда, розподіл часу праці та відпочинку; наявність вільного часу, періодів пошуково-орієнтуючої, соціально-самоорганізаційної, ігрової, дозвіллевої, розважальної діяльності тощо.

Культурне як властивість сукупності штучно утворених речей, відносин, інститутів, ментальних образів, норм тощо своїми виявами має дещо інші впливи на людство:

- Утворення штучного середовища людської життєдіяльності, “надбудови” над природою;
- Утворення знарядь праці, техніки та технологій людської діяльності;
- Олюднення (“сапієнтизація”, “гомінізація”) людства, формування багаторівневої біосоціокультурної сутності людини;
- Розвиток та задоволення потреб соціуму в штучних матеріальних і духовних продуктах;
- Розвиток та задоволення потреб соціуму в пізнанні, утворенні орієнтуючої, ціннісно-нормативної, праксеолого-регулюючої картини світу;
- Поглиблення та задоволення потреб соціуму в накопиченні, збереженні, розповсюдженні, наслідуванні знань, технік, технологій продуктивної матеріальної та ментальної (духовної) діяльності, навчанні, освіті та просвіті тощо;
- Інкультурація та аккультурація нових генерацій соціуму, мігрантів тощо;
- Розвиток та задоволення потреби людства та особи в свободі, самовиявленні, саморозвитку, самореалізації тощо;
- Розвиток та задоволення соціальної та індивідуальної потреби в творчості;
- Поглиблення та задоволення потреби соціальних груп та індивідумів в ігровій, розважальній, дозвіллевій діяльності.

Реально запитуваним, актуалізованим сьогодні є поняття соціокультурної діяльності у його конкретизованих, часткових значеннях.

Якщо ми їх сконцентруємо, то побачимо, що цьому поняттю частини за все надаються такі значення, що перетворюють його на спеціальний термін, вживаний в диференційованих освітніх, виховних або політико-управлінських технологіях.

Наприклад, у конкретній освітній технології припустимим є таке визначення: соціокультурна діяльність – це “результат вільного вибору у дозвіллевий час” [1, с. 5]. З цього погляду структуру соціокультурної діяльності складають гра як її вид і засіб, “спеціальні події в соціокультурній сфері” (презентації, конференції, фестивалі, церемонії, шоу-заходи, конкурси, лотереї, виставки, ярмарки, свята, дитячі свята тощо).

Дійсно, у такому значенні поняття соціокультурної діяльності є сучасною заміною традиційних понять “культурно-виховна робота”, “культурно-просвітницька робота”. Традиційні поняття асоціюються з історичною добою народництва, ідеологічною пропагандою, застарілим стилем роботи за-

кладів культури радянської доби тощо. І в минулі часи ніхто не забороняв людині займатися культурною творчістю; але головною причиною зміни понятійного апарату є страх перед комуністичними ідеологемами. Саме у межах такої відомчої освітньої технології є ґрунтовним і більш загальне визначення: “Соціокультурна діяльність – певна система дій, що відображає цілі і функції державної політики в галузі культури і дозвілля, визначає шляхи, методи і засоби їх реалізації; являє собою керований суспільством і його соціальними інститутами процес залучення людини до культури й активного включення самої людини в цей процес” [1, с. 17]. У цьому випадку слухним є твердження, що “предметом соціокультурної діяльності є будь-які можливі засоби і форми активної дії соціально-педагогічного і соціально-культурного середовища на духовний розвиток різних соціальних, вікових, професійних і етнічних груп, соціально-культурний зміст різних видів життєдіяльності людини, між якими розподіляються її життєво важливі фундаментальні ресурси – час та енергія” [1, с. 19].

Різні види людської діяльності мають соціокультурний контекст. Всі види соціокультурної діяльності об’єднані тим, що їм людина повинна навчатися: “У кожному з них передбачається освоєння певного обсягу знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій і стереотипів поведінки, сукупності нормативно-правових норм, що спираються на відповідне інституційне забезпечення (економічне, правове, організаційне тощо)” [1, с. 19].

В спеціалізованих освітніх технологіях ми бачимо різноманітні тлумачення завдань та змісту соціокультурної діяльності. В одному варіанті це “життєзабезпечення, соціалізація, анімація, рекреація”.

В іншому варіанті навчання соціокультурної діяльності розкривається крізь перспективу оволодіння компетентностями PR-спеціаліста, продюсера, адміністратора компанії, прес-секретаря, директора промоушн-компанії, менеджера кіноконцертної організації, адміністратором відділу культури державних установ тощо. В третьому варіанті пропонується оволодіння компетентностями підприємця-організатора та менеджера профільних шкіл і судій мистецтв, спорту як шоу-бізнесу, організатора інтернет-підтримки подій шоу-бізнесу, адміністратора з інформаційних та телекомунікаційних технологій в музеях, бібліотеках, з ребрендингу бібліотек як багатопрофільних регіональних культурних центрів тощо.

Отже, у своєму широкому значення поняття соціокультурного є універсальною соціально-філософською категорією, яка має продуктивні методологічні функції і успішно сприяє вдосконаленню сучасних культурологічних, соціологічних, соціально-педагогічних досліджень різноманітних аспектів життєдіяльності суспільства.

У вузьких значеннях поняття соціокультурного набуває термінологічних функцій, і успішно використовується у розробці державних стандартів освітньої діяльності культурних напрямів.

Розрізнення вузьких та широких значень поняття соціокультурного відбувається ситуативно, де орієнтиром слугує вербалізований і предметно спрямований контекст.

Результатом інтегрування на рівні індивідуальності багаторівневого комплексу формуючих людину впливів є її *соціальність* – перетворення на соціального індивіда, а також *окультуреність*. Соціальність індивіда виявляється у таких його властивостях та здатностях:

- Убудованість в соціальні ієрархії, що існують у даному соціумі;
- Адаптованість до існуючої форми соціальної організації;
- Функціональна інтегрованість в соціальну організацію;
- Адаптованість до системи соціальної комунікації;
- Засвоєння системи регулятивів соціально адекватної поведінки;
- Прийняття існуючої форми системи управління соціумом;
- Оволодіння індивідуальними соціальними ролями, доступними

Виявами окультуреності є:

- Адаптація індивіда до матеріальної та духовної культури, що є атрибутом життєдіяльності даного соціуму;
- Оволодіння вербальною мовою та іншими формами культурної комунікації;
- Розвиток культурних потреб та інтересів;
- Оволодіння основними матеріальними та духовними технологіями організації свого існування, характерними для рівня культурного розвитку даного соціуму;
- Засвоєння системи регулятивів культурної (внормованої) поведінки;
- Оволодіння вміннями продуктивної (творчої) культурної діяльності тощо.

Технології соціалізації та окультурювання індивіда утворюються суспільством протягом десятків тисячоліть його існування. Розробка засобів впливу на формування категоріально-концептуальної структури індивідуальності – один із важливих елементів історичного самовдосконалення суспільства. Суспільство здатне підтримати власне системне існування, протистояти тенденціям дезорганізації, саморуйнування тільки засобами підкорення кожної окремої особи завданням розвитку конкретної соціокультурної системи. Розвиток суспільства, суспільний прогрес відбувається тільки як результат розвитку надійних технологій інтеграції індивіда зі соціумом та з культурним середовищем.

Людина має "...уроджену потребу в вигадуванні регулярностей" [5, с. 123]. К. Попер стверджує, що "вигадування регулярностей" є загальною рисою людської сутності, і відбувається в усіх сферах людського мислення та діяльності, галузях науки, технології, інженерній справі та політиці.

“Вигадування регулярностей” пов’язане з творчими процесами. Спостерігається “ззовні” цей процес перш за все у вербальній мові, а потім – і в інших формах соціальної комунікації, у яких людина “висловлює” свою індивідуальність: в винаході знарядь та технологій праці, у творах мистецтва, художньому слові, утворенні релігійних, наукових, філософських, морально-етичних, політико-управлінських, соціокультурних концепцій та теоріях.

Висновки. Поняття соціокультурної діяльності є сучасною категорією соціально-гуманітарного знання з багаторівневим інтегрованим змістом, що обумовлює її інноваційний характер, і водночас суперечки в обґрунтуванні теоретичних визначень та в практиці мовного вживання.

Література

1. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність : навч. посіб. / Наталія Василівна Кочубей; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Суми : Університетська книга, 2015. – 121 с.
2. Малес Л. В. Концептуалізація соціокультурного аналізу в соціологічному дослідженні культури общества / Людмила Володимирівна Малес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.civisbook.ru/files/File/Malec.pdf>
3. Малес Л. В. Соціокультурний аналіз : концептуалізація засад : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01 / Людмила Володимирівна Малес ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 31 с.
4. Сорокин П. Кризис нашего времени // Питирим Сорокин. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – С. 427–505.
5. Поппер К. Р. Что такое диалектика? / Карл Поппер // Вопросы философии. – 1995. – № 1. – С. 118 – 138.

Отримано 30.09.2017

Summary

Scherbina-Yakovleva Olena. The concept of socio-cultural activity: philosophical and cultural aspects.

The article expresses the view that the productive way of clarifying the concept of socio-cultural activity is the integration of socio-philosophical and culturological approaches. The term “sociocultural” is artificially formed, integrative in its content. The concept of socio-cultural has a variety of specialized, industry definitions. In the structural dimension, the phenomenon of socio-cultural consists of a set of phenomena: various forms of activities, which have their own historically formed technologies, objects, tasks and innovative results; subjects of activity; individual and group needs in products of socio-cultural activity; processes of socio-cultural activity, which continue in the historical time and the space of existence of society, social groups and the individual; products of socio-cultural activities, which are various material and mental components of social life; socio-cultural institutes, historically formed as part of technologies of socio-cultural activity; various structural and functional relations between its subjects. The concept of sociocultural has general, universal logic-methodological functions.

Keywords: culture, socio-cultural activity, social, cultural, categories of social philosophy, categories of culturology.